

Institutul de Istoria Artei a întreprins în anul 1952 primele cercetări cu privire la arta populară din Munții Apuseni. Scopul acestor cercetări era de a pune în lumină creațiile artistice populare, care apoi ar putea fi valorificate în cadrul acțiunii de ridicare a nivelului de trai al Moșilor, conform Hotărârii C. C. al P. M. R. și a Consiliului de Miniștri din primăvara anului 1952.

Ținându-se seama de importanța problemei, cercetările au fost programate pe o perioadă de trei ani, și aveau să se facă în mod succesiv în cele trei sectoare ale Munților Apuseni: Bihor (1952), Zarand (1953), Cluj (1954).

Arta populară din zona muntoasă a regiunii Bihor a fost studiată sub mai multe aspecte: construcții (case și anexe), costum popular, textile, unelte de muncă, olărit. Întrucât în acest sector din Munții Apuseni apar o serie de sate specializate în anumite produse de artă populară (sumane, lăzi de zestre etc.), s'a trecut și la studiul acestora, urmărindu-se cauzele care au determinat fenomenul intens al specializării, întâlnit de altfel și în alte sectoare ale Munților Apuseni.

Cercetările făcute de colectivul din Munții Bihorului au dat la iveală aspecte neașteptate de artă populară. Nu numai bogăția formelor, dar și varietatea cromatică constituie o caracteristică pentru manifestările de artă populară din această regiune. Într'adevăr, textilele din Bihor — fie că este vorba de cele de casă

(cergi, țoluri etc.), fie de cele de podoabă (ștergere, năfrâmi) — sunt de o varietate nesfârșită. Materia primă folosită de bihorence, și anume cânepa și inul sunt și la îndemâna altor locuitori ai țării. Totuși, în ceea ce privește produsele textile, rar întâlnim atâtea posibilități creatoare ca în zona Beiușului. Tesături și cusături de aici au reușit să creeze lucruri de un efect artistic remarcabil, folosind culoarea naturală a lânii, albul și negrul; uneori artistul popular folosește albul pe alb — după un procedeu desigur preluat de populația săsescă sau maghiară — cu același simț puternic de creație.

Coloarea propriu zisă este de altfel deosebit de frecventă în produsele textile din Bihor. În special roșul aprins se întâlnește pe ștergere, lepedeie, fie sub forma de vârguțe, fie sub forma de ornamente. Adeseori însă culoarea roșie este asociată cu cea neagră, albastră sau galbenă. Ceea ce dă o notă cu totul tipică textilelor din regiunea Bihorului este însă intervenția în câmpul ornamental al colorii verde de frunză de vie. Se poate presupune că prezența colorii verzi în gama ornamentală bihoreană se datorește contactului Românilor cu populația maghiară, cu care conviețuiește de altfel în unele sate.

Din planșele numeroase, care ilustrează studiul pregătit în cadrul Institutului de Istoria Artei despre «Textilele din Bihor», reproducem două care ilustrează în parte cele semnalate în nota de față.

NICOLAE DUNĂRE

MEȘTERII LOCALI ÎN PICTURA FEUDALĂ DIN REGIUNEA CRAIOVA

Cercetările făcute în Regiunea Craiova de către colectivul Secției de artă feudală, în campaniile de vară din anii 1951-1952, au dat la iveală un număr însemnat de meșteri zugravi, necunoscuți până acum. Studiul monumentelor necercetate până acum, descifrarea atât a pomelnicilor de zugravi din proscomidie, cât și a celorlalte inscripții ne-au dat posibilitatea să facem unele considerații generale asupra condițiilor în care se zugrăveau mânăstirile și bisericile noastre, mai ales cele aparținând secolului al XVIII-lea și primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Meșterii zugravi din această vreme se deosebesc de predecesorii lor care rareori îndrăzneau să se iscălească; ei ies din anonimat și își trec adesea numele în pomelnicul zugravilor aflat în proscomidie. Pe unii din acești zugravi

îi stăpânește chiar și un sentiment de mândrie pentru opera lor. Un astfel de sentiment se pare că l-a însuflețit pe zugravii Iancu, Ioan, Ianc, Ion și Matei, care menționează la sfârșitul pisaniei zugrăvite în pridvorul bisericii din Șomânești (1749): «... noi vom muri, iar lucrul va rămâne în veci». Din acest exemplu reiese și faptul că numele zugravilor se găsesc însemnate nu numai în pomelnicele din proscomidie, ci uneori ele sunt chiar trecute la sfârșitul pisaniei. Alteori le găsim scrise în alte părți ale monumentului. Astfel, la biserica Călugăreasa sunt mai multe inscripții pictate pe piciorul pristolului din altar: popa Mihai zugrav 1822; Ioan zugrav; Dobre zugrav. Uneori meșterii semnează în colțul sau în josul unei scene, cum procedează «Dumitru zugrav», care și-a lăsat numele în josul picturii

ce reprezintă pe Arhanghelul Mihail, pictură situată pe fațada bisericii din comuna Romani (1757). Același Dumitru se află trecut, de altfel împreună cu zugravul Radu, și în pomelnicul din proscomidie. La biserica mănăstirii Poivraci găsim deasupra intrării în pridvor scena hramului pe care o iscălește Constandin zugravul, în anul 1716, iar pe zugravul Preda îl găsim iscălit în josul picturii reprezentând pe Arhanghelul Mihail, pictură aflată în biserica din Ursani.

Mulți dintre acești meșteri din regiunea Craiova sunt localnici. Ei înșiși țin să afirme acest lucru, deoarece alături de semnătură precizează și localitatea de baștină, cum este „Mihail ot Tismană” care, la 1716, zugrăvește schitul Cioclovina de Jos, sau „Matei ot Craiova”, pe care îl găsim semnat alături de alți zugravi în pisania bisericii Magheru, ridicată în anul 1825. Același „Matei ot Craiova” mai este pomenit și la alte biserici, cum este cazul la cea din Pițicu Bumbești, din 1828. La biserica din Urșani se găsește semnat pe latura de Sud a fațadei «Dinu zugravul ot Sud Gorj», iar în proscomidie mai întâlnim, alături de Milcu zugravul, pe Gheorghe ucenicul și pe Preda ot «Sud Gorj».

Pisaniile și alte documente ne arată graba cu care se construiau aceste biserici mici, care mai totdeauna erau terminate într-un an. Zugrăveala acestor monumente se realiza și ea într-un timp foarte scurt, în general în câteva luni și de aceea meșterii nu obișnuiau să lucreze singuri decât rareori, ei asociindu-se în general, în grupe. Alteori, la zugrăveala unei biserici, conclucrau zugravi care nu erau întotdeauna tovarăși egali. Se remarcă existența unei ierarhii dela ucenic — calfă — meșter, acesta din urmă iscăbind simplu «zugrav». Astfel, biserica din Bârzeiu de Gilort, înălțată în anul 1825, a fost zugrăvită de Matei din Craiova și de Raicu, ajutați fiind de Dumitru calfa. Biserica din Zorlești (1820) este zugrăvită de Matei și Mihail, zugravi, și de ucenicul Radu. Erau și colective mai numeroase, atunci când monu-

mentul este de mai mari proporții, cum este biserica dela Baia de Fier la care au lucrat diaconul Dimitrie, Teodor, Pană, Ion și ucenicii Preda Constantin și Nicolae (1753).

La biserica Sf. Nicolae din Tg. Jiu, terminată în 1813, au lucrat Mihail, Matei, Radu, Ioan, Nicolae; la cea din Vădeni (1732) Rănite, Grigorie, Vasilie și Ion ucenicul. Ucenicii și calfele uneori făceau parte chiar din familia zugravilor. Despre practicarea meseriei zugravului din tată în fiu ne spune precis pisania aflată deasupra intrării spre naos dela Schitul Crasna, din anul 1759: «pis Grigorie zugrav i sin ego (și fiul său) Ioan». Uneori meșteșugul trece nu numai din tată în fiu, dar și la ramurile colaterale, creându-se familii întregi de zugravi. Astfel, schitul din comuna Șerbănești, ridicat în anul 1759, este zugrăvit de popa Gheorghe și de fratele său (i brati ego) Andrei, alături de Vasilie, Stanu și Gheorghe.

Prin urmare meșteșugul se învăța în timpul lucrului. Probabil că o parte din zugravi, mai ales acei care aparțineau bisericii, s'au învățat câte ceva din arta zugrăvitului prin școlile de zugravi ce existau pe lângă unele mănăstiri, cum era cea dela Râmnicu-Vâlcea.

În general, asociațiile acestea de zugravi nu ne apar azi stabile, ele apărându-ne ca asociații sezoniere, care durau atât timp cât se lucra la monumentul respectiv, iar după terminarea lucrului se desfaceau. Uneori mai întâlnim aceeași zugrav, care lucrează împreună și la alt monument; acest caz este mai rar.

Dacă zugravii erau sau nu organizați aici în bresle e greu de spus; faptul că întâlnim ierarhia — ucenic — calfă — meșter — de care am vorbit ne ar îndreptăți să conchidem la o organizație oarecare. Cert este că, la 1776, Alex. Ipsilante, în cunoscuta sa organizare a breslelor, împarte pe zugravi în două categorii: zugravii de zidărie și zugravii de subțire, ceea ce ar dovedi existența anterioară a breslei zugravilor din Țara Românească.

TEODORA VOINEȘCU și PETRE OPREA

MANUSCRISE ALE LUI ANTON PANN ÎN BIBLIOTECA MĂNĂSTIRII TISMANA

Cu prilejul cercetărilor întreprinse în anul 1952, de către colectivul Secției de artă feudală la Mănăstirea Tismana, s'au găsit mai multe manuscrise ale lui Anton Pann, necunoscute cercetătorilor de până acum ai acestuia. Unul dintre aceste este cel al «Stihurilor Paștelor românești. Facerea lui Anton Pantoleon» (numele sub care apare aici

Anton Pann), scris în anii 1820—1827, după cum rezultă din următoarea adnotație de pe fila 35, revers: «Anton Pantoleon la leatul 826 August 13», sau cea de pe fila 47: «Docso loghii alcătuite de mine Anton Pantoleon dascălul școlii de muzică în Râmnicul Vălcii leatul 1827, August 5». Numele lui Anton Pann apare frecvent și pe alte pagini din cu-